

kedését fejezi ki abban, hogy a mai polgári irodalom divatáramlatainak elsajátítása képes-e az írónak segítséget nyújtani azonban az esetekben, amikor a hivatalos elmélet el akarja őket téríteni az igazi művészi alkotás útjáról. Végkövetkeztetése, hogy a szocialista irodalom egyedül a valóságban való igazi művészi elmélyedés útján találhatja meg önmagát.

Lukács György esztétikai munkássága révén a világirodalmi kultúra propagátora is. Elsősorban az angol, a francia, a német, az orosz és a szovjet irodalom esztétikai értékeit tudatosítja.

Az idős filozófus legfrissebb magyar nyelven megjelent könyve – amelyet a Gondolat adott ki – elsősorban elismerésre készíti a közvéleményt a gazdag életmű iránt. Luna-csarszkij és Balázs Béla kötetei a Kossuth Kiadónál jelentek meg, az utóbbi az Esztétikai Kiskönyvtár sorozatban.

CSONGRÁDY BÉLA

Emlékművek között

Először jártam a Szovjetunióban.

Míg szállt velünk a gép, a II. világháborúra gondoltam; a megtiport orosz földre, a szétvert városokra, s Kijev fölött repülve nem az aranyos kupolájú templomok, az erőd-falak képe merült fel bennem, hanem Babij Jár iszonyata, és belémhasított a fasizmus újrajelentkezésének veszélye.

Izgatott, hogyan él a II. világháború emléke a szovjet nép tudatában, hogyan hatott a világtörténelmi jelentőségű győzelem fejlődésükre, mai magatartásukra.

Természetesen 8–10 nap csak arra elég, hogy az ember élményeket szerezzen, beillessze ezeket a már kialakult képbe, vagy éppen ezek alapján átrendezze és korigálja a korábbi véleményét, de nem lehetséges az élmények, új ismeretek és tapasztalatok ellenőrzése.

Este érkezünk Moszkva fölé. A sziporkázó fények érzékeltették a város méreteit. Lenyűgöző látvány volt, csábított arra, hogy korábbi gondolataimat felváltsa a ma technikai haladása iránti csodálat, egy kis ország fia számára, elképzelhetetlen arányok és – későbbi tapasztalataim alapján mondom – távlatok tudatosítása.

Széles úton robogott velünk a gépkocsi Seremetyevórol Moszkvába, mikor egy emlékmű visszazökkentett a korábbi gondolatokhoz: betontalazaton nagy harcoksi akadály, amely jelezte, hogy 1941. decemberében eddig jutottak el a németek. Hatásában nemcsak „mérőöldkő”, nemcsak a múltra emlékeztet, hanem a mára is figyelmeztet.

Sokat hallottam, milyen nagy gonddal ápolják, őrzik a szovjet emberek a múlt emlékeit. Természetesen nem mindent ápolnak és tisztelnek, ami régi, ami a múltból maradt. Az értékelés alapvető kritériuma, hogy egy adott objektum mit tükröz a nép alkotó tehetőségéből, milyen – az orosz nép, vagy az emberiség haladását szolgáló – történelmi esemény fűződik hozzá, vagy az orosz történelem, kultúra, tudomány melyik nagy alakjának élete, tevékenysége folyt falai között. Ezért láthattuk a hatalmas épületek árnyékában Csehov kicsiny házát, Szmolenszkben az orosz építészet egyik remekét, az Uszpenszkij székesegyházat, ahol kíséreinink büszkén említették, hogy Oroszországban – ily módon fejezve ki elragadtatását – itt vette le először kalapját Napóleon. Feltűnt a múlthoz való viszonyunknak az a rendkívül vonzó sajátossága, hogy a tárgyak, objektumok humanizált tartalmat kapnak, az ember és alkotás iránti tisztelet erősítését szolgálják, az ember megbecsülésére nevelnek,

Moszkvában töltött első napunk – küldetésünknek megfelelően – kiállítások, műemlékek, emlékművek megtekintésével telt el. Láttuk Manizer híres Zója-szobrát és a partizan harcoknak emléket állító többfigurás szoborkompozícióját.

Még nyitva volt a Komszomol megalakulása 50. évfordulójának tiszteletére rendezett – méreteit és művészi értékeit tekintve is – hatalmas össz-szövetségi kiállítás, a Manézsban. (Ez volt a cári lovarda, amely a ferradalom győzelme óta jelentős kulturális események színhelye. A nagyméretű és gyorsütemű városépítés során sem bontották le, nem is tervezik ezt, hiszen már maga is történelmi emlékké vált.)

A képek, szobrok, murális alkotások a képzőművészetek nyelvén ugyanazt hirdették, amit a 30-as években M. Gorkij fogalmazott meg: „Nagyszerű megbízatás embernek lenni a Földön.”

Az elkötelezett művészet nagy seregszemléje volt ez. S éppen határozott eszmei tartalma erősítette meg bennem azt a felismerést, hogy a személyi kultusz egy általános emberközpontúság váltotta fel, a népért áldozatra kész, a hazájának hírnevet szerző ember mélységes tisztelete. Ez a mondanivaló a minőségileg új vonásokkal gazdagodott demokratizmus légkörében egyre erőteljesebben érvényesül.

Nagyon sok mű témája volt a II. világháború. Jónéhány még a háború idején, vagy közvetlenül utána készült. Ezek – természetesen – magukon viselték a kor izlésének, igényének és követelményeinek bélyegeit. Voltak, amelyeket a közelmúltban vagy napjainkban alkottak. Ebben a teremben értem meg a szovjet ember művészetéhez való érzelmi viszonyát és a II. világháború emlékének hatását.

Azok az alkotások, amelyek a hősi halottaknak állítottak emléket, tele voltak virággal. Nálunk nem szokás kiállítási tárgyakat virággal borítani, sőt ezt a gesztust itthon sokan naivitásnak, gyermekségnek ítélnék, de itt nem tűnt sem groteszknek, sem idegennek. Természetes volt.

Megálltam Mitljanszkij: „Elesett osztálytársaim emlékére” c. öt-alakos szoborkompozíciója előtt. A kamaszos vézna figurák esetlenül hosszú karjukkal férfiaságot erőltetve szorítják az aránytalanul nagy és súlyos fegyvereket. Válluk megbillen, arcukon elszántság, szemükben a túl sokat megélték, túl sokat láttak különös szomorúsága. Gyerekek voltak, diákok, nevük is úgy volt a talpazatba vésvé, ahogyan annak idején belefaragták az iskolapadba. Csak a városnevek – ahol elesetek – jelezték, hogy mit kellett vállalniuk. Hatalmas erejű kompozíció, kifejezte mindazt az áldozatot, szenvedést, hősiességet, amelyet hazájáért hozott a szovjet nép. De hirdeti azt az erőt, elszántságot is, hogy ez a nép ma is holnap is kész és képes megvédeni a szovjet földet. Hatásukban óriásokká, időtlenné és legyőzhetetlenné váltak ezek a bronzba öntött kiskatonák.

Később találkoztunk a művésszel, aki elmondta, hogy az egyik elesett osztálytárs magyar volt, Raab Gábor egy magyar internacionalista fia. Bárhol jártunk, bárkivel beszélünk, tapasztalhatuk, hogy a II. világháború emléke ma is ható tényező és sokoldalúan befolyásolja az egész szovjet nép fejlődését.

Súlyos áldozatok és szenvedések árán élte át az egész nép a szocialista társadalom magasabbrendűségének kollektív élményét, mely a Nagy Honvédő Háborúban aratott világtörténelmi győzelemben csúcsonodott ki. A szovjet nép közös erőfeszítéssel kivívott győzelme még szorosabb egységbe kovácsolta a Szovjetunió népeit, erősítette szocialista öntudatukat, a világ békéjéért, az emberi haladásért érzett internacionalista felelősségérzetüket. Ezeknek az emberi és nemzeti értékeknek kialakulását és megerősödését más történelmi tényezők is befolyásolták.

Az orosz történelem honvédő és forradalmi hagyományainak generációkra való átörökítése az elmúlt másfél évszázadban – a nemzetté válás folyamatának felgyorsulása óta – folyamatos és intenzív volt. Hiszen a Napóleon elleni győzelem emléke – mint a nép hazaszeretetének és hősiességének egyik legragyogóbb ténye – a századforduló idején még eleven hagyomány volt, a szülőföldhöz való ragaszkodás történelmileg kialakult érzése telítődött a proletárforradalmak korának szocialista tartalmával.

Hatalmas nemzetformáló erő a győztes honvédő és forradalmi harcok tudatos közösségi élménye és átélése. Úgy gondolom, alapvetően ezekben a nagy győztes népi megmozdulásokban találhatjuk meg a szovjet emberek és az orosz nép legsajátosabb vonásainak forrását.

A szovjet nevelés rendkívül finom és sokoldalú eszközökkel ápolja, tudatosítja az ifjúságban a haladó hagyományok társadalmi értékét. A Hadtörténelmi Múzeumból azzal az érzéssel távoznak a látogatók, hogy minden szovjet ember végehez tud vinni nagy tette-

ket, hogy a hősiesség, a haza védelme nem hadvezérek privilégiuma, hanem az ember képessége. Éppen ez az emberközeli bemutatás, a tárgyak, dokumentumok humanizálása biztosítja az erős érzelmi hatást.

A Szovjetunióban sokszor tapasztaltam, hogy a múzeumok, műemlékek, történelmi emlékhelyek nemcsak a képzésnek, hagyományápolásnak, hanem az érzelmi nevelésnek is hatékony intézményei. S szerényen, hivalkodás nélkül, de nagyon magabiztos öntudattal beszélnek a maguk dolgairól.

Erről személyes találkozások is sokszor meggyőztek. A Szovjetunió Művészeti Akadémiáján Tomszkij elvtárs – neves szobrászművész, jelenleg az Akadémia elnöke – ismertette velünk a Szovjetunió művészeti életét, programját és problémáit. Innen Kerbel Lenin-díjas szobrászművész műtermébe látogattunk, s tanúi lehettünk, hogy a szovjet állam által meghirdetett művészeti program milyen magas színvonalú műalkotásokat inspirál. Kerbel alkotó művészete a modern portré- és emlékműszobrászat új korszakát nyitotta meg. A moszkvai Marx-emlékmű és a Gagarin-emlékmű az egész világ előtt bizonyította ennek a művészettelfogásnak és megvalósulásának magasrendűségét.

Moszkvából Szmolenszkbe, a Szovjetunió egyik legrégebbi városába utaztunk. Földrajzi fekvésénél fogva – több mint 1000 éves történelme során – sok hódítóval kellett megküzdenie, hiszen – ahogy mondták – Szmolenszk Moszkva kulcsa. Nemcsak a Napóleon elleni küzdelemben volt döntő szerepe, hanem a II. világháborúban is a környék partizánmozgalmának egyik góca volt.

A város központjában szépen mintázott szobor áll, Kurilenkó, a partizán harcokban 19 éves korában hősi halált halt fiatal tiszteletére. A város szélén, ritkás erdő közepén egyszerű mozaikkal és egy szenvedő anya alakja emlékezteti a ma élőket arra, hogy azon a helyen 30 000 embert – hadifoglyokat, asszonyokat, gyerekeket – rejt a tömegstr.

Az épületek 93%-a teljesen elpusztult, s lakói közül kevesen érték meg a felszabadulást. A háború után a város – ki tudná megmondani, történelme során hányadszor – felépült romjaiból, továbbfejlődött, s ma a Szmolenszki terület ipari, kereskedelmi és kulturális központja, főiskoláin és egyetemén több mint 22 000 diák tanul.

A városképet a régi és az új sajátos keveredése teszi érdekessé. A régi orosz építkezés remekei – a XII. században épült templom, a 12 méter magas erődfal – mellett ott állnak a modern, többemeletes új lakóépületek, közintézmények és üzemek tucatjai.

A szmolenszkiek büszkéi területük gazdag hagyományaira s különösen nagy gondot fordítanak a helytörténeti – régészet, archeológia, történelem, művészet, népművészet – kutatásra.

Sz molenszktól 22 km-re van a Szovjetunió egyik leghíresebb néprajzi gyűjteménye a Tyeremók (kísérőnk következetesen Cirimoknak ejtette). Az orosz népművészet felbecsülhetetlen értékű kincseit gyűjtötte itt össze egy régi orosz stílusban épített paraszt faházban – „a meseházbán” – egy földbirtokos asszony A forradalom után elhagyta az országot, s a gyűjteményt is magával vitte Párizsba. De végrendeletében hozzájára hagyta ezeket az értékeket, s a szovjet állam féltő gonddal őrzi.

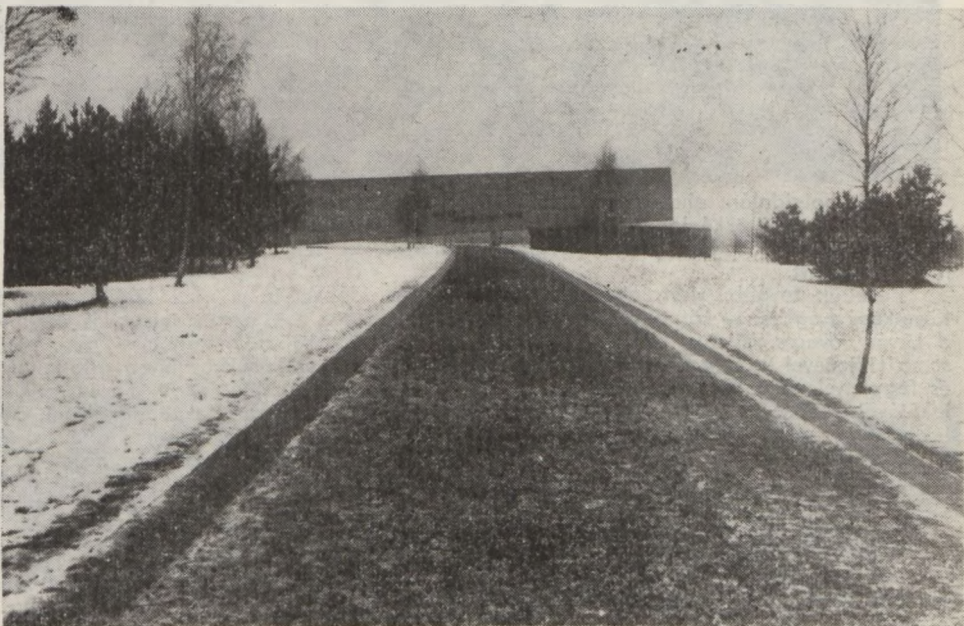
Következő állomásunk Riga. Eltűntek az aranykupalás templomok, s hirtelen olyan érzésünk támadt, mintha Budapesten lennénk, a Keleti pályaudvar előtt. Kissé túlzásfolt város benyomását keltette, mindenhol rengeteg ember nyüzsgött. Később megtudtuk, hogy a Lett Szocialista Köztársaság lakosságának csaknem a fele él Rigában.

Képzőművészetük és képzőművészeti életük nagyon fejlett. A Lett Képzőművészeti Szövetségnek több mint 400 tagja van, akik rendkívül kedvező feltételek között végezhetik munkájukat, sok megbízást kapnak, műveik megtalálhatók a Szovjetunió egész területén. Múteremlátogatásra kaptunk meghívást, s itt több rigai szobrászművésszel találkoztunk.

A hamar kirobbant parázs vitában láttuk, hogy művészeti, művészetpolitikai kérdésekben vannak közöttük véleménykülönbségek. Tetszett, hogy ezt a vendégek kedvéért nem hallgatták el, hanem az alkotások tükrében vitatták meg. S megismert műveik alapján győződünk meg arról, hogy az őszinte elvi viták, felkészült véleménycserék a művészetnek is és a művészetnek is – hadd tegyem hozzá – az emberi kapcsolatnak is hasznára válnak.

A Rigában tapasztaltak alapján mondhatjuk, hogy a lett művészet fejlődéséhez és jelenlegi fejlettségi szintjéhez – sok más tényezón túl – az egészséges művészeti közélet is hozzájárul.

A beszélgetés során sokszor elhangzott egy Riga környéki volt koncentrációs tábor, Szalaspilsz neve.

Mementő Szalaspils is! A hajdani tábor bejárata helyén, ahol az „Arbeit macht Frei!” cinikusan hazug jeleszó jelezte az utolsó stációt, most egy óriás, félig leengedett sorompóhoz hasonló betonépítmény s rajta a felírás „E falak mögött nyög a föld” fogadja a látogatót. A hatalmas belső téren, a volt „Apperplatz” helyén hat alakból álló monumentális beton szoborkompozíció állít emléket a tábor áldozatainak. Az egyes alakok szokatlan méretei és arányai, a gondolat, a mondanivaló döbbenetes megfogalmazása feledhetetlen hatású.

A tér baloldalán, ahol az akasztófák és a kivégző falak álltak, nagy fekete márvány sírfedő, közepén örökké lobog a láng. S a mélyből ritmikus dobogás hallatszik, mintha a megölték szíve dobogna, emlékeztetve: a múlt idővel sem feledheti az emberiség a fasiszta tébolyt.

Köveztük tovább, visszafelé haladva térben és időben is a náci hódítók nyomát. Következő s egyben – körutunk – utolsó állomása Pircsupisz volt, ez a tragikus kis település a Litván főváros, Vilnius szomszédságában. Mi tagadás, sohasem hallottam róla, pedig sorsa Lidicéével volt azonos: a már menekülő fasiszták – szokásukhoz híven ártatlanokor és fegyverteleneken bosszút állva – a partizánokkal való kapcsolat miatt a falut minden lakójával együtt porig égették. A gaztett helyén ma emlékmű áll, Jakubónisz Lenin-díjas litván szobrászművész „Anyá” című alkotása. A meghaltak nevét emlékfalra vésték, nekik még sírkövet sem lehetett állítani, nekik nem kellett temető.

A hamu és üszkös maradványok közül összeszedték a felismerhető tárgyakat, felkutatták és múzeumban helyezték el a fellelhető dokumentumokat, fotókat. Évente sokezer ember látogatja, s a legtöbbje szinte fogadalmat ír a vendégkönyvbe.

A pusztítás parancsát egy litván fasiszta adta ki. Jelenleg az USA-ban él.

Moszkva felé utazva a kényelmes express vonaton volt időnk megbeszélni és rendezni a látottakat. Eszembe jutott, hogy amikor a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, Hitler rikácsolva jósolta: amerre csapatai elvonulnak, emlékművek őrzik majd tetteiket.

Ebben az egyben igaza volt.

Emlékművek és milliók emlékezete őrzi gatzetteiket. A Szovjetunió németek tiporta területein megszámlálhatatlan emlékmű áll; az utókor tiszteleg az áldozatok és hősök előtt, kegyelettel őrzi emléküket.

Még két napot tartózkodtunk Moszkvában. Már nem volt hivatalos programunk, s ismerkedni akartam a várossal. Nem vállalkozom leírására, ezt mások már jobban elvégezték. Nekem nagyon imponált az a nagyvonalúság, ahogyan Moszkvat bontják és építik. Modern, 20 emeletes beton és üvegcsodák között, világvárosi sugárutakon iáttam régi orosz faházakat. Zavarja a városképet? – „Nyi csevó! Majd lebontjuk, még szükség van rájuk egy darabig.” – Mi is lenne, ha néhány faház miatt csökkenteniök kellene az építkezés tempóját? Ezt nem engedhetik meg!

Elutazásunk előtt megnéztük P. Koncsalovszkij (1870–1956) gyűjteményes kiállítását. Egy gazdag életmű hihetetlenül sok alkotását mutatták be. Nagytehetségű művész volt, a Szovjetunió népművésze, de művészetével nem szabott új irányt, s nem teremtett iskolát a szovjet festészetben. Becsületesen szolgálta szovjet hazáját, s még ma is rendkívül sok tisztelője van. Az Akadémia kiállítási helyiségeibe alig lehetett beférni, olyan tömeg gyűlt össze, s ennek ellenére a művészetnek járó áhítat ünnepélyes csendje vett körül bennünket. Hétköznap délután volt, de az emberek ünneplőbe öltöztek. Kicsit irigykedtem is, hogy éppen Moszkvában, ahol világra szóló események történnek nap mint nap, egy ilyen kiállítás is eseményszámba megy.

CSÍK PÁL

